

Tóth Szilárd*

TERRA INCOGNITA

avagy

a lettországi magyaroktatás eredményei és kilátásai

Előzmények**

A magyar államiság ezer éve című, 2001-ben a Lett Egyetemen (lettül: *Latvijas Universitāte*) megrendezett konferencia előadásait tartalmazó kötetben ezt olvashatjuk a rigai finnugor szakról: „A Finnugor tanulmányok bakkalaureuszi program B részének kötelezően választható tantárgyai közé felvették a magyar nyelvi kurzust, ami 8 kreditpontot ér. Valójában a programunk, sajnos, ilyen kurzust nem nyújt a hallgatók számára, és egyetlen lett felsőoktatási intézményben sem lehet magyar nyelvet tanulni.” (Krautmane 2002: 61-62).

A magyaroktatás elvi előfeltételei voltaképpen a tárgynak a tantervbe történő beemelésével megteremtődtek. A hungarológia-oktatás tényleges bevezetése 1999-ben körvonalazódott, amikor a Tartui Egyetem magyar lektoraként hungarológiai témájú vendégelőadás-sorozatot tarthattam a rigai finnugor szakos hallgatóknak.

Az első rendszeres magyarórától 2008-ig

A mindössze négyéves múltra visszatekintő rigai egyetemi magyaroktatásnak mind-
eddig nem volt visszhangja Magyarországon. A Lett Egyetem kiadványsorozatában
2006-ban megjelent finnugrisztikai tanulmánykötetben olvashatjuk a szűkszavú
közlést: „Tóth Szilárd magyar doktorandusz a 2003/2004-es tanév tavaszi félévében
a Lett Köztársaság Oktatási és Tudományos Minisztériuma és a Magyar Köztársaság
Oktatási Minisztériuma munkaterve keretében magyar nyelvi kurzust tartott és tu-
dományos munkát végzett a Lett Egyetem Modern Nyelvek Karán” (Kalnača 2006:
12; az én fordításom. – T. Sz.). Ekkor kezdődött a tényleges magyaroktatás, a tan-
rend szerint heti két órában. Mivel azonban az oktatás ilyen alacsony heti óraszám-
ban nem tűnt célszerűnek, a szemináriumokat tömbösítettük. A magyar nyelv máig

* Tóth Szilárd a Tallinni Egyetem doktorandusza, a cikk írásakor a Lett Egyetem magyar-
tanára és MÖB-ösztöndíjas kutatója

** Köszönet illeti a Magyar Ösztöndíj Bizottságot és a Lett Egyetemet a 2003/2004-es és a
2007/2008-as tanév tavaszi félévében biztosított kutatói ösztöndíjért.

érvényben lévő tantárgyleírását is akkor dolgoztam ki, amely azonban ma már frissítésre, sőt alapos átdolgozásra szorul.

A tanterv legközelebb két év múlva, 2006-ban tette volna lehetővé a magyar nyelv oktatását, amelyre azonban személyi feltételek hiányában csak 2008-ban került újra sor: a 2007/2008-as tanév tavaszi szemeszterében 2004-hez hasonló keretek között újra meghirdettem a kurzust. Ekkor 16 hallgató vette fel a magyar nyelvet. Közülük tizenöt tanul finnugor, egy pedig közgazdaság szakon. Nemzetiségi, illetve anyanyelvi megoszlásuk nagyjából tükrözi a lettországi nyelvi/nemzetiségi viszonyokat: 10 lett nemzetiségű hallgatóra 6 orosz jutott (amennyiben egyáltalán politikailag korrekt a hallgatók nemzetiség szerinti, nem önbevalláson alapuló besorolása). Az egyik lett hallgató félig észt származású, ami nyilván hozzájárult a szakválasztáshoz.

A lettországi finnugor szakos oktatásba eleddig tehát mindössze két félév erejéig sikerült integrálni a magyar nyelvet. Ez önmagában kevésnek tűnhet, azonban figyelembe véve, hogy a balti állam finnugrisztikája születése óta gyakorlatilag három balti finn nyelv (nevesül a finn, az észt és a lív) oktatására és kutatására korlátozódik, mégis figyelemre méltó eredmény.

A rigai finnugor szak

Kersti Boiko, a lív és az észt nyelv, valamint a lett helynevek kutatója, a rigai finnugor szak megalapítója és első igazgatója 2002. november 15-ig vezette a szakot. A 2003-as tavaszi félévben Tiit-Rein Viitso professzor, a Tartui Egyetem balti finn tanszékének vezetője, jelenlegi professzor emeritusa vállalta el a balti finn nyelvészet oktatását. 2003. március 1-je óta a baltista Andra Kalnača látja el a szak igazgatói feladatait. A Lett Egyetemen nincs külön finnugor tanszék, a szak a Kontrasztív Nyelvtudományi és Fordítási Osztályhoz (lettül *Sastatāmās valodniecības un tulkošanas nodaļa*) tartozik.

A szakon az 1995/1996-os tanév óta folyik az eleinte kétévente felvehető, 4 éves BA képzés. A 2006/07-es tanévtől kezdve évente indul finnugor szak. 1999-ben 6, 2001-ben 5, 2003-ban 10, 2004-ben 1, 2005-ben pedig 9 hallgató végzett (Kalnača 2006: 9).

Nyelvük oktatására a finnek felettébb nagy figyelmet fordítanak: már az 1991–1992-es tanév óta a helsinki CIMO (Centre for International Mobility) által kiküldött lektor tanít Rigában (Boiko 1999: 211, Krautmane 2005: 111), a 2008-as tavaszi félév végéig Lasse Juhani Suominen személyében. Egyes szaktárgyak tanítására hosszabb-rövidebb időre vendégtanár érkezik Finnországból. A finnoktatásból egy szemeszter erejéig finn gyakornokok is kiveszik a részüket. Maga a Lett Egyetem is finanszíroz egy anyanyelvi finntanári állást, amit a 2008-as tavaszi félév végéig Sui Levonen tölt be. A szak többi óráját helyi oktatók tartják, például Ērika Krautmane és Urve Aivars (észt nyelv), Marija Butikova (finn nyelv), Valts Ernštreits (lív nyelv), Ojārs Bušs (finnugrisztika, onomasztika), Janīna Kursīte (folklor), Andrejs Vasks (régészet), Iriša Priedīte (néprajz), Renāte Blumberga (lív kultúrtörténet) és mások.

A hallgatók gyakran töltenek egy-egy félévet Észt- és Finnországban. Tudomásom szerint eddig csupán egy rigai finnugor szakos hallgató folytatott hungarológia szakos tanulmányokat Magyarországon (a Balassi Bálint Intézetben).

A rigai finnugor szak tantárgyai három csoportra oszlanak:

- „A”: kötelező kurzusok;
- „B”: a szak által kínált órák közül választható kurzusok;
- „C”: az egyetem más szakjainak kínálatából választható kurzusok.

A magyar nyelv – mint fentebb említettük – „B” kurzusnak számít és ma 2 kreditpontot ér, ami az európai rendszer (ECTS) szerint 3 pontnak felel meg.

A rigai nyelvi helyzet

Habár Lettország hivatalos nyelve a lett, és a főváros cég- és utcanévtábláinak túlnyomó többsége kizárólag lett nyelvű, az ország számos régiójában – köztük a fővárosban is – az élőbeszédben és a magáncégek nem hivatalos nyelvhasználatában az orosz nyelv dominál. A hivatalos ügyintézés nyelve elvileg a lett, de – személyi feltételek miatt – például a rendőrségnél és a katonaságnál sem sikerült 100%-osan bevezetni az államnyelvet (Baltaiskalna 2002: 90). A nemzetiségi statisztika 42,6% orosz és 42,3% lett fővárosi lakost mutat ki, ehhez azonban hozzájárul 10,6% egyéb szláv, valamint még 4,5% közelebből meg nem határozott nemzetiségű lakos (Rīga s.a.: 26), akiknek nagy része az orosz nyelv beszélőinek táborát erősíti. A hirdetések gyakran nem is két-, hanem inkább vegyes nyelvűek. Néhol felbukkannak latin betűs orosz (!) feliratok is. A nyelvválasztás sokszor szituatív. Semmiképp nem akarom a rigai nyelvi helyzetet dramatizálni, de előfordul, hogy a megszólítottban megütközést vált ki, ha nem az anyanyelvén szólítják meg. Olyan jelenség is megfigyelhető, hogy a párbeszéd megkezdése előtt a felek megpróbálják eltalálni a partner anyanyelvét. Ez főképp a kiszolgáló személyzetre jellemző, hiszen a cégeknek elemi érdekük, hogy a vevő kedvében járjanak. Eladóktól hallottam nemegyszer a *tessék* kifejezést kódváltással gyorsan egymás után lettül és oroszul:

(1) *Lūdzu, пожаљуйста!*

A tanítás nyelve(i)

A lettországi magyaroktatásban a kontrasztív szemlélet érvényesül. A tanítás nyelve a rigai nyelvi helyzetnek, valamint a finnugor szak jellegzetességeinek megfelelően az éppen megszólalók anyanyelvétől, nyelvtudásától, szakjától és évfolyamtól függően variálódott. Az orosz ajkú diákok általában kitűnően beszélnek az államnyelvet, és a lett hallgatók többsége is tud oroszul. Nem volt ritka az olyan szituáció, amikor a tanár a kérdést magyarul tette fel, majd megismételte angolul, észtül, oroszul vagy lettül, amire is ez egyik hallgató oroszul, a másik lettül, a harmadik pedig finnül válaszolt, de a kérdéses grammatikai terminust valamelyik másik nyelven mondta. Gyakori volt tehát a kódváltás mondat közben is, aminek eredményeképp

pen sokszor alakult ki mulatságos helyzet. Nemzetiségi konfliktust egyszer se lehetett érezni, azonban jól kivehető volt a csoportban „az oroszok dominanciája”, a letteknél sokkal nagyobb aktivitása. Figyelembe véve azt, hogy az ilyen jellegű tényeket rendkívül nehéz mérni, objektíven kimutatni, főleg pedig veszélyes belőlük bármilyen következtetést levonni, nem is szoltam volna erről a benyomásomról, ha az egyik külföldi kollégával a kérdés nem került volna szóba és nem számolt volna be ő is az enyémmel teljesen megegyező tapasztalatairól.

A magyaróra nemcsak a gyakran használt észti, illetve finn nyelven keresztül illeszkedett szervesen a finnugor szak fő nyelveihez: finn és észti példák gyakran szolgálták összehasonlítási alapul nyelvünk jelenségeinek megvilágításához.

A magyar nyelv finnugor alapjaira, valamint szláv és német elemeire való rendszeres utalás egy kissé megkönnyítette a magyar lexika elsajátítását, amire nagy szükség volt, hiszen a közismerten bonyolult magyar grammatika ezúttal is megizgaztatta a hallgatókat. Itt említendő meg, hogy az indoeurópai – azon belül is balti – eredetű lett nyelv a szláv nyelvek közé tartozó orosz nem túl távoli rokona, és részben az évszázadok folyamán elszenvedett intenzív balti finn és német areális hatás eredményeképpen mutat fel a közeli rokon litván nyelvtől sok szempontból eltérő vonásokat.

A birtokos személyjelek tanítása során sokat segített a finn nyelv, amíg a magyar nominális mondatok megértésében az orosz szolgált mankóként (1. még a 9. példamondatot).

Tankönyv és vizsga

Magyartanári munkám során a Lett Egyetemen használtam először Jónás Frigyes ma már hiánycikknek számító, 1992-ben megjelent tankönyvét. A *Magyar nyelv külföldieknek* azért bizonyult jó választásnak, mert egyrészt a nyelvtant szemléletesen, nemzetközi terminusok segítségével, ugyanakkor egyszerűen, példákon keresztül is magyarázza, másrészt, mert könnyen érthető, „testre szabott” nyelvet oktat, ami az agglutináló magyar esetében különösen fontos. Fénymásolt grammatikai táblázatok is segítettek a finn és az észti nyelv után is bonyolultnak tűnő magyar paradigmák elsajátítását. Az órákat videofilmek is színesítették. Referátumaikat a hallgatók *A magyar államiság ezer éve* című, fent idézett kétnyelvű kötet alapján készítették.

A lettországi magyaroktatást nagyban elősegítik a szombathelyi Uralisztikai Tanaszék műhelyéből kikerült lexikográfiai munkák, mégpedig a lett–magyar zsebszótár (Nitiņa 2004) és a lett–magyar társalgási zsebkönyv (Klěvere 2000), amelyek a szak könyvtárában ugyan megvannak, de nem elegendő példányban.

Az írásbeli vizsga eredményei remélhetőleg ösztönzően hatnak a hallgatókra: a 6 db 10-es és 2 db 9-es mellett 8 db 8-as született. (A lettországi rendszerben a legjobb osztályzat a 10-es.)

A vizsgadolgozatok hibaelemzésének tanulságai

A vizsgadolgozatoktól vett hibás alakokat a továbbiakban csillaggal (*) jelölöm. A fonetika szintjén a magánhangzók hosszúsága és minősége általában gondot okozott.

Hosszú vokális helyett rövid:

(2) *Ausztriában* > **Ausztriaban*

Rövid vokális helyett hosszú:

(3) *professzor* > **professzór*

A dolog pikantériája, hogy a lett ugyanúgy ismeri a vokális fonémák kvantitásopozícióját, mint a magyar, vagy akár a finn és az észti.

A finnből is ismert magánhangzó-illeszkedés figyelmen kívül hagyása párhónapos nyelvtanulás után talán nem meglepő:

(4) *finniül* > **finnul*

Arra a jelenségre, hogy nem csak az anyanyelv (L1) hat az idegen nyelvi transzferképességre, hanem a kronológiailag az anyanyelv és az adott idegen nyelv között elsajátított nyelv(ek) (L_n) is, mind a helyesírás, mind pedig a szintaxis terén találunk példákat.

Helyesírási példák:

(5) *Lettország X észti Läti* > **Lätország*

(6) magyar <cs> > angol <ch>: **macbkam*

A mondattan terén a legtipikusabb hiba a névszói állítmány névszói-igei állítmánnyal való helyettesítése:

(7) *Ő ötéves.* > **Ő öt éves van.*

(8) *Anya tanár.* > **Anya tanár van.*

Érdekes módon az ellentéte is előfordult:

(9) *Szorgalmas és jó lány vagyok.* > **Én szorgalmas és jó lány.*

A magyar létige használatát nemcsak a szabályok bonyolultsága miatt igen nehéz elsajátítani, hanem azért is, mert a lett, az észti és a finn nyelvben a germán-balti szintaxis szabályai szerint ezekben az esetekben ki kell tenni a kopulát, az oroszban azonban – jelen idejű, kijelentő módú mondatokban – a létige éppen hogy felesleges. A (9) példamondatban a hallgató mintha az orosz mondattant követné, pedig lett anyanyelvű – vagy talán csak a harmadik személyű nominális szabályt alkalmazta analogikusan az 1. személyre?

„Öröközöld téma a névelőhasználat” – írja Nagy Imre Csaba oroszországi magyar lektori tapasztalatai alapján. „Mivel ez a szófaj az oroszban hiányzik, a hallgatóknak nagy nehézséget jelent a helyes használatuk” (Nagy 2007: 128). A megállapítás a lettre, de a finnrre és az észtre is igaz, hiszen ezek a nyelvek – a germán hatásnak kitett nyelvemlékektől eltekintve – szintén nem ismerik a névelő kategóriáját. Példák a névelő elhagyására:

(10) *Szeretem a macskát.* > **Én szeretem macskát.*

(11) *A Duna nagy folyó.* > **Duna nagy folyó.*

Példa a felesleges használatra:

(12) *Budapest szép város.* > **A Budapest szép város.*

A dékáni–nagyköveti találkozó

A 2008-as tavaszi félév kiemelkedő eseménye volt az 1848-as forradalom és szabadságharc 160. évfordulójának megünneplése, melyre március 10-én a Visval a iela 4a sz. alatti épület Kanadai auditoriumában került sor. Erre a napra készült az egész csoport egy hónapon át. A Himnusz eléneklése és a Nemzeti dal elszavalása (mindkettő magyarul!), a Petőfit bemutató angol nyelvű kiselőadás, a hallgatókból álló magyar népdalkórus és a finn lektorok fellépése felejthetlenné tette a rendezvényt, amelyen részt vett Dr. Mohácsi István rigai magyar nagykövet és Dr. Dávid Gyula, a Tallinni Magyar Intézet igazgatója is.

A magyar vendégeket fogadta a kar dékánja, Dr. Edgars Ošiņš. Mint a találkozón elhangzott, a tanterv megváltoztatása, valamint más szakok és karok hallgatóinak a magyaroktatásba történő bevonása esetén a magyarórákat gyakoribbá lehetne tenni, és erre mindkét oldalon megvan az elvi szándék. A Magyar és a Lett Köztársaság bilaterális oktatási egyezményében rögzíteni kell a Lett Egyetemet mint hivatalos magyar lektori helyet, figyelembe véve, hogy Magyarországon régóta működik lett lektorátus. Ebben az esetben a Balassi Intézet vendégoktatót tudna kiküldeni Rigába.

A magyaroktatás kilátásai

A találkozó óta lépéseket tett a magyar lektorátus ügyében elkötelezett magyar nagykövet és a Tallinni Magyar Intézet igazgatója is.

A 2008/2009-es őszi félévben nagy valószínűséggel nem lesz magyaroktatás a Lett Egyetem Modern Nyelvek Karán, annak ellenére sem, hogy a hallgatók nagy érdeklődést mutatnak a magyar nyelv iránt, és ezt demonstrálták is a szak és a kar vezetése, valamint a magyar külügyi és kulturális diplomácia képviselői előtt. A szükséges feltételek megteremtését az idő rövidsége miatt sem a kétoldalú oktatási munkatervtől, sőt valószínűleg a MÖB-től sem lehet várni.

Az oktatást átmeneti jelleggel hasonlóképpen lehetne megoldani, mint az jelenleg is folyik. Ehhez vagy a MÖB-nek kellene pótmeghirdetéssel ösztöndíj-lehetőséget biztosítania, vagy a bilaterális egyezményben rögzített ösztöndíjaidó lehetne meghosszabbítani, esetleg mindkettőt. Jelenleg a MÖB-nél évi három hónapos lettországi tudományos ösztöndíjra lehet pályázni, ami egy teljes félévi oktatás biztosítására sem elegendő. Ez a megoldás azért is célszerű lenne, mert tudomásom szerint az elnyert ösztöndíjak az utóbbi években nem merítik ki a rögzített keretszámokat.

Felvetődik a kérdés, hogy van-e értelme a rigai magyaroktatásért folytatott erőfeszítéseknek, ha az első vendégelőadásaim óta eltelt majdnem egy évtized alatt még csak azt sem sikerült elérni, hogy a finnugor szakosoknak legalább fakultatív tárgy keretében lehetőségük nyíljon a magyar nyelv rendszeres tanulására. Ha ugyanis akár csak egy félév is kimarad, a kezdő szintre eljutó diák tudása – és lelkesedése – könnyen megkophat, főképp akkor, ha tanulmányai folytatására nincs semmi garancia.

(Fél)megoldást jelenthetnek egyelőre a más rigai intézmények által meghirdetendő fakultatív magyar nyelvi kurzusok. Figyelemreméltó, hogy nyitott a magyar-oktatásra mind a Lett Egyetem nyelvi központja (*Valodu centrs*), mind pedig a Lett Kulturális Akadémia Nordisztika központja (*Latvijas Kultūras akadēmijas Nordistikas centrs*). A Lett Kulturális Akadémia már 2008 áprilisában meghirdette az őszi magyar nyelvtanfolyamot.

Az óraadói, majd pedig a lektori státusz megteremtése érdekében továbbra is számítunk a Magyar Ösztöndíj Bizottság, a Tallinni Magyar Intézet és a rigai magyar nagykövetség támogatására.

Irodalom

- Baltaiskalna, Daiga 2002. Soziolinguistische Funktionen der Sprache in Lettland. *Közép-Európa: egység és sokszínűség*. Szombathely. [Berzsenyi Dániel Főiskola].
- Boiko, Kersti 1999. Das finnisch-ugrische Bakkalaureus-Studienprogramm an der Lettischen Universität. 3/XXXV.
- Jónás Frigyes 1992. *Magyar nyelv külföldieknek (Alapfok)*. OMINYOM Bt. és ELTE TTK. Budapest
- Kalnača, Andra 2006. Somugru bakalaura studiju programma 10 gados. Finno–Ugric Bachelor Programme During the Decade. *Latvijas Universitātes raksti / Acta Universitatis Latviensis* 708. *Valodniecība. Somugristika / Linguistics. Finno–Ugristics*. Latvijas Universitāte. Rīgā.
- Klēvere, Inga 2000. *Lett–magyar társalgás. Latviešu-ungāru sarunu vārdnīca*. Savaria University Press. Szombathely.
- Krautmane, Ērika 2002. Finnugrisztika a Rigai Egyetemen. *A magyar államiság ezer éve. Ungāru valsts tūkstošgade. Folia Baltica 2*. Berzsenyi Dániel Főiskola. Szombathely.
- Krautmane, Ērika 2005. Somugristikas studiju iespējas. *Lībiešu gadagrāmata. Līvlist āggastrontōz*. [Rīga], Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts.
- Nagy Imre Csaba 2007. Magyar nyelv oktatása orosz anyanyelvűeknek a Szentpétervári Egyetemen. *THL*, 1–2. 124–129.
- Nītiņa, Daina 2004. *Lett–magyar kieszótár. Latviešu-ungāru vārdnīca*. Savaria University Press. Szombathely.
- Rīga*. [Rīga.] é. n. Rat der Stadt Riga..